

СЕКЦІЯ 3. СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ;
ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 374.3.159.99

**ВПЛИВ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ НА СТАНОВЛЕННЯ
НАВЧАЛЬНОЇ САМОЕФЕКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ**Гальцева Т.О., к. психол. н., доцент,
докторант психологічного факультету*Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

У статті проаналізовано поняття «неперервна освіта», її мету, функції та освітні напрями. Розглянуто особливості становлення навчальної самоефективності особистості в різних освітніх напрямках.

Ключові слова: *концепція, неперервна освіта, освіта через все життя, освітні напрями, неперервний освітній простір, навчальна самоефективність.*

В статье проанализировано понятие «непрерывное образование», его цель, функции и образовательные направления. Рассмотрены особенности становления учебной самоэффективности личности в различных образовательных направлениях.

Ключевые слова: *концепция, непрерывное образование, образование через всю жизнь, образовательные направления, непрерывное образовательное пространство, учебная самоэффективность.*

Galtseva T.A. INFLUENCE OF CONTINUOUS EDUCATION ON FORMATION OF INDIVIDUAL EDUCATIONAL SELF-EFFICACY

The article analyzes the concept of “continuous education”, its purpose, functions and educational areas. The features of the formation of individual educational self-efficacy in different educational areas are reviewed.

Key words: *concept, continuous education, education through life, education areas, continuous educational space, educational self-efficacy.*

Постановка проблеми. Соціально-економічні, демографічні та соціокультурні зміни, що відбуваються в багатьох країнах світу, розвиток науково-технічного прогресу, поява нових технологій у різних сферах життєдіяльності людини унеможливили отримати знання, вміння та якості на все життя та стали ключовими детермінантами саморозвитку особистості протягом не тільки професійної кар'єри, а й всього життєвого шляху. Від сучасної людини суспільство вимагає ефективної навчальної діяльності, нарощування й відновлення знань, оволодіння новими професіями та новими видами діяльності. Освіта набуває характеру неперервного процесу, що передбачає постійний процес навчання, перенавчання та самовдосконалення людини впродовж усього життя. Нову освітню парадигму визначають як концепцію довічної неперервної освіти, «освіти впродовж життя» (lifelong education), «всеосяжної освіти», «цілежиттєвого навчання», «навчання протягом життя» (lifelong learning). Основна ідея неперервної освіти полягає в тому, що кожна людина індивідуальна, на кожному етапі свого становлення прагне до саморозвитку та самореалізації. Пізнавальні потреби людини нескінченні, для задоволення цих по-

треб вона може вчитися в будь-яких освітніх закладах або самостійно, включатися в різні освітні програми, створювати власну освітню програму свого розвитку.

Стан дослідження. Неперервна освіта впливає на розвиток усіх сфер суспільного життя людини. Вітчизняний науковець І.А. Зязюн наголошує, що сучасні тенденції в суспільстві й на виробництві зумовлюють необхідність зміни формули «освіта на все життя» формулою «освіта через все життя»: «Вихід» з однієї освітньої програми повинен стикуватися з «входом» в іншу» [1, с. 15–17].

«Освіта через все життя» припускає, що можливість навчатися повинна бути рівномірною протягом усього життя людини й не повинна мати вираженого початку й кінця. Кожна людина має право навчатися в будь-який із періодів свого життя за власним бажанням та інтересами.

Термін «неперервна освіта» вперше було запропоновано теоретиком П. Ленграндом на форумі ЮНЕСКО в 1965 р., де він наголошував на необхідності створити умови для повного розвитку здібностей людини протягом усього життя [8]. У 1972 р. Міжнародна комісія з освіти, яку очолював Е. Фор, охарактеризувала освіту в координ-

натах «сьогодні – завтра», звернула увагу на важливість реорганізації всієї структури національних освітніх систем із позиції формування такого освітнього континіуму, у якому кожний би мав можливість вчитися протягом життя [13, с. 34]. У доповіді Е. Фора була внесена пропозиція щодо прийняти концепції неперервної освіти як керівної для майбутніх нововведень у всіх країнах світу. На Лісабонському саміті в Меморандумі неперервної освіти Європейського союзу в 2000 р. було підкреслено, що успішний перехід до економіки й суспільства, заснованого на знанні, повинен супроводжуватися процесом неперервної освіти – вченням довжиною в життя. Була запропонована модель неперервної освіти, що включала професійну підготовку (learning to know, learning to do), загальнокультурний розвиток (learning to be) та громадянське виховання (learning to live together).

Термін «неперервна освіта», на погляд дослідників В.В. Осадчого та В.С. Шелудько, має такі значення: 1) неперервна освіта як освіта протягом трудового життя людини (неперервна професійна освіта); 2) неперервна освіта як освіта протягом усього життя людини – «освіта на все життя» (додаткова освіта, яка дає можливість людині залишатися творчою й активною протягом життя); 3) неперервна освіта як усебічний розвиток особистості, постійне пізнання себе й навколишнього світу – «освіта через все життя» (освіта, яка спрямована на розкриття та вдосконалення соціального, інтелектуального та духовного потенціалу людини); 4) неперервна освіта як безперервний глобальний процес накопичення, збереження та збільшення людьми буденного й наукового знання протягом всієї історії людства (освіта як глобальне явище, яке пов'язане з передачею знань із покоління в покоління) [6; 11].

Дослідниця Т.С. Левченко підкреслює, що зміст неперервної освіти передбачає перехід від традиційного накопичення знань до випереджувального відображення проблем суспільства, активної роботи над собою та створення власної індивідуальної системи освіти [3].

Метою статті є аналіз дефініції «неперервна освіта» й особливості становлення навчальної самоєфективності особистості в її умовах.

Виклад основного матеріалу. Неперервна освіта охоплює процес життєдіяльності особистості на всіх етапах її розвитку та становлення, засвоєння людиною системи знань, духовний і інтелектуальний розвиток особистості. Завдяки непе-

рервній освіті людина стає адаптованою до будь-яких соціально-економічних змін, що відбуваються в суспільстві, стає самостійною, незалежною в професійній та інших сферах. Мета неперервної освіти – це досягнення цілісності освітнього процесу, інтегрованості всіх його етапів, коли поєднуються базове, додаткове навчання та самоосвіта. Неперервна освіта виражає загальну спрямованість змін, які відбуваються сьогодні у сфері навчання, виховання та підготовки кадрів і визначає загальний підхід до будови цілісної поетапної системи освіти кожної людини.

Серед функцій неперервної освіти виділяють соціокультурну, розвивальну (задоволення й розвиток духовних запитів особистості, створення умов для її постійного творчого зростання); загальноосвітню, компенсуючу (усунення недоліків у базовій освіті, її доповнення новою інформацією, що з'являється в умовах інформаційно-технологічної революції); адаптивну (гнучка професійна підготовка, перепідготовка й підвищення кваліфікації з метою оновлення професійного досвіду, здобуття іншого фаху в умовах постійних змін на виробництві, розвитку теле- та радіокомунікацій, комп'ютерного доступу до інформаційних банків даних тощо); економічну (задоволення потреб держави, регіонів, різних галузей промисловості, сільського господарства та сфери послуг у конкурентоспроможних фахівцях, підготовлених до впровадження новітніх технологій, техніки та ін.); інтегруючу в незнайомий культурний контекст; функцію ресоціалізації (повторної соціалізації) [8, с. 124].

Проблему неперервної освіти досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: С.Г. Вершловський, І.А. Зязюн, В.А. Семиченко, Т.В. Ткач, М.К. Горшков, Н.Г. Ничкало, Г.А. Ключарев, А.І. Кравченко, В.В. Осадчий, В.С. Шелудько, Р.І. Юнацкевич та інші.

На думку А.І. Кравченко, неперервна освіта – це поетапний, позитивний процес, що забезпечує постійне поповнення й розширення знань у людей різного віку.

Р.І. Юнацкевич зауважує, що реформування різних систем освіти повинно бути спрямоване на те, щоб охопити освітою все населення. Освіта не повинна зводитися до отримання лише спеціальних навичок, вона повинна бути орієнтована на розвиток здібностей кожної людини [13, с. 72].

З точки зору науковця Н.Г. Ничкало, неперервна освіта як соціокультурний феномен повинна будуватися на принципах демократизації, антропоцентризму, гармонізації інтеграційних і деінтеграційних процесів [5].

Дослідниця Т.В. Ткач розглядала просторову природу неперервної освіти, яка передбачає розвиток людини, що не обмежується її віком. Здійснивши аналіз неперервної освіти як концепції, як принципу організації освіти, як системи, як нової життєвої можливості для людини, як нового способу освітньої діяльності, Т.В. Ткач зазначила, що неперервна освіта впливає на самоорганізацію особистості та на її здатність до самоуправління. На думку Т.В. Ткач, засобами неперервного освітнього простору можливо сформувати новий спосіб життя людини, забезпечити гармонійний процес циклічного оновлення особистості на кожному з етапів її розвитку. Учений вважає, що неперервна освіта формує не лише професійні компетенції, а й компетенції, пов'язані із життєдіяльністю людини в цілому, зокрема її життєвими цінностями, поведінкою в соціумі, ставленням до інших тощо. Дослідник дійшов висновку, що неперервна освіта характеризується циклічно-якісними змінами особистості, які передбачають певні перерви в освіті. До неперервної взаємодії з освітою людина може спонукати тільки себе, і таким чином створює ситуацію самоспрямованої освіти. У процесі життєдіяльності людина самотійно проектує власну освітню стратегію. [9, с. 18–24].

М.А. Мкртчян та І.Г. Литвинська зауважують, що «в процесі неперервної освіти людина регулярно оновлює засоби діяльності й мислення, власні вміння, навички та звички, оцінки, відношення до людей, подій, життя в цілому» [4, с. 12].

Для того щоб вчитися все життя, вважає Ю.А. Черникова, необхідні глибокі зміни в особистісній структурі, у смисложиттєвих установках, системі цінностей. Людина повинна вміти самотійно оволодівати знаннями та необхідними компетенціями [10, с. 3].

З точки зору В.І. Слободчикова та Є.І. Ісаєва, переорієнтація освіти з предметно-знаннєвої на особистісну парадигму пов'язана не стільки з формуванням в індивіда умінь орієнтуватися у сфері предметних знань і явищ, скільки в особистісній сфері, в області самоорганізації власної особистості [7, с. 115]. Неперервна освіта повинна навчити людину працювати над собою, розвинути потребу в саморозвитку та самозмінненні, уміти швидко й ефективно задовольняти власні пізнавальні потреби.

Навчання впродовж життя, відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти (ISCED), має такі напрями: по-перше, це структуроване формальне навчання в закладах освіти; по-друге, це неформальне навчання, що включає курси підвищення

кваліфікації, перенавчання, різні гуртки, навчальні проекти, програми, тощо; по-третє, інформальне навчання – спонтанне навчання в процесі повсякденного життя.

Формальна освіта (formal education) здійснюється в спеціальних (державних або недержавних) освітніх установах і має організований, структурований, довготривалий, систематичний, обов'язковий характер. Згідно з Концепцією освіти дорослих «формальна освіта здійснюється в навчальних закладах та установах освіти, спрямована на одержання або зміну освітнього рівня та/або кваліфікації згідно з визначеними освітньо-професійними програмами й термінами навчання, заходами державної атестації, що підтверджується наданням відповідних документів» [2, с. 15]. Формальна освіта як соціальна інституція визначає мету, цілі та зміст освіти відповідно до державних стандартів. Для формальної освіти характерна чітко визначена мета освіти, навчально-методичні методи навчання, система контролю та оцінки знань, зміст навчального матеріалу, що не підлягає зміні за замовленням, того хто навчається. Фіксовані вимоги до процесу навчання та її результатів обмежують особистість у свободі волевиявлення та впливають на її самостійність та ефективність у процесі здобуття знань.

Неформальна освіта (non-formal education) – це будь-яка організована навчальна діяльність, яка не носить формальний характер. Згідно з Концепцією освіти дорослих «неформальна освіта здійснюється в освітніх установах або громадських організаціях (клубах, гуртках), під час індивідуальних занять із репетитором, тренером і зазвичай не підтверджується наданням документа» [2, с. 15]. Неформальна освіта не регламентована місцем здобуття, терміном і формою навчання, заходами державної атестації, спрямована на отримання або вдосконалення необхідних практичних компетенцій. Здійснюється згідно з інтересами й потребами особистості. Ініціюється неформальна освіта самим індивідом, який не примусово залучений до процесу навчання, а вмотивований власним бажанням. Зміст її визначається соціальними або професійними потребами особистості, чітко не фіксується й може бути змінений за побажаннями суб'єкта навчання. Відсутність фіксованих вимог до навчальних цілей, організації процесу навчання, методів, навчальних планів, програм, викладачів і результатів освіти дають суб'єкту навчання більше особистісної свободи в організації власної системи (траєкторії) освіти, що впливає на ефективність її реалізації.

Інформальна освіта (in-formal education) – неофіційне, не організоване спеціально, спонтанне навчання, що має індивідуально-пізнавальний (самоосвіта) або груповий характер, заснований на вільній, повсякденній комунікації. Зміст важко піддається ідентифікації з точки зору стандартів. Інформальному навчанню сприяють Інтернет, мультимедійні підручники, ЗМІ, консультативні центри, сім'я, місце роботи та ін.

Місією неперервної освіти є розвиток, удосконалення та відновлення особистості (у період старіння), соціальна адаптація її на всіх вікових етапах у мінливих умовах існування, задоволення пізнавальних потреб і формування компетентцій у різних сферах соціального життя. Для реалізації цієї місії індивід повинен бути впевнений у власних навчальних здібностях і вміти їх ефективно застосовувати в процесі формальної, неформальної й інформальної освіти. Якщо формальна освіта є обов'язковою, то неформальна й інформальна освіта здійснюється за побажаннями індивіда, тому становлення навчальної самоефективності особистості в різних освітніх напрямках має певні особливості. Психологічними показниками навчальної самоефективності особистості є навчальні цілі, цінності, інтереси, самооцінка, рівень оволодіння навчальними діями, рефлексія власної ефективності навчальних дій та ін.

Так, в умовах формальної освіти на постановку навчальних цілей, формування навчальних інтересів, цінностей і потреб переважно впливає педагог (вихователь, вчитель, викладач). Педагог визначає навчальні цілі згідно з освітніми державними стандартами та навчальною політикою освітнього закладу. Формальна освіта як соціальна інституція, що виконує соціальний заказ на підготовку певної особистості [12, с. 169], ставить перед особистістю чітко визначені навчально-виховні цілі (цінності), що відповідають культурним, соціальним, моральним та іншим вимогам суспільства. Організація навчально-виховного процесу освітнього закладу спрямована передусім на усвідомлення необхідності прийняти суб'єктом навчання цілі, цінності, навчальні інтереси, визначені педагогом, навчальним закладам, державою. Тому цілепокладання у формальній освіті не є процесом самостійного «народження та становлення цілі» [12, с. 8], і якщо особистого прийняття навчальних цілей (цінностей) не відбувається, то суб'єкт навчання вчиться не з власної волі, його навчальна самоефективність дуже низька, результати навчальної діяльності не відповідають державним

стандартам. В умовах неформальної освіти навчальні інтереси, цінності та цілі визначаються самим суб'єктом навчання відповідно до власних пізнавальних потреб, що носять переважно практичну спрямованість. Тому навчальна діяльність особистості більшою мірою самодетермінована. Незважаючи на те, що суб'єкт навчання вступає в неформальну освіту не примусово, є її замовником і має власну навчальну мотивацію, на становлення його пізнавальних інтересів впливає суспільство або організація, де він працює (стосується дорослих). Так, поява комп'ютерних технологій, інноваційні зміни, що відбуваються в різних сферах суспільства, на підприємствах (організаціях), впливають на становлення пізнавальної потреби індивіда. В інформальній освіті навчальні інтереси, цінності та цілі пов'язані з природним прагненням особистості до вільного вибору та визначаються самим суб'єктом навчання.

В умовах формальної освіти на самооцінку особистості впливає формально визначена система контролю й оцінки знань, попередні навчальні досягнення, порівняння власних досягнень з успіхами інших суб'єктів навчання. Внутрішні обмеження (страхи, невпевненість, негативні установки, ірраціональні думки, психологічні захисти та бар'єри), що знижують самооцінку суб'єкта навчання, часто є результатом авторитарного стилю викладання, коли педагог-інгібітор, гальмує активність учня, нав'язує власні знання й переконання, пригнічує особистість, негативно відноситься до самостійності та критичності його мислення. В умовах неформальної освіти самооцінка індивіда формується під впливом самоаналізу та спостереження за успіхами інших учнів, особливо референтної групи та викладача. Внутрішні обмеження (страхи, невпевненість, негативні, помилкові установки тощо) пов'язані більшою мірою з власними проблемами суб'єкта навчання. Педагог меншою мірою може впливати на самооцінку індивіда, тому що за деструктивних проявів поведінки педагога суб'єкт навчання завжди має можливість відмовитися від неформальної освіти. В інформальній освіті самооцінка індивіда залежить від навчальних успіхів, які переживав суб'єкт навчання в умовах формальної/неформальної освіти.

Рівень оволодіння навчальними діями та стратегіями у формальній освіті формується під впливом того, хто навчає, і спрямований на досягнення навчальних цілей формальної освіти; у неформальній освіті формується під впливом тренера-педагога та спрямований на реалізацію завдань

неформальної освіти; в інформальній освіті відбувається спонтанний вибір навчальних стратегій і методів навчання відповідно до власних потреб та інтересів особистості.

Рефлексія самоефективності навчальних дій, уміння оцінювати власний навчальний результат у формальній освіті відбувається відповідно до визначених державними стандартами критеріїв успішності; у неформальній освіті вона залежить від тренера-педагога, який сприяє формуванню рефлексивних навичок особистості; у інформальній освіті – від рефлексивних вмінь особистості, які вона отримала в умовах формальної/неформальної освіти.

Висновок. Отже, значення кожного освітнього напрямку в умовах неперервної освіти принципово важливе для становлення навчальної самоефективності суб'єктів навчання. Метою формальної освіти є надання людині необхідних знань і компетенцій для оволодіння майбутньою професійною діяльністю, розвиток пізнавальних інтересів, навичок самоорганізації та самоуправління власним розвитком. Неформальна освіта спрямована на вдосконалення практичних компетенцій та отримання знань і вмінь для ефективної самореалізації особистості в різних сферах життєдіяльності. Інформальна освіта сприяє розвитку навичок самонавчання та самоуправління. Навчальна самоефективність особистості в інформальній освіті залежить від успішного досвіду, який отримує суб'єкт навчання в умовах формальної й неформальної освіти, прагнення відповідати потребам суспільства, бажання задовольнити природні пізнавальні потяги й інтереси. Визначення соціально-психологічних детермінант, що впливають на процес становлення навчальної самоефективності особистості в різних освітніх напрямках потребує подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зязюн І.А. Неперервна освіта як основа соціального поступу / І.А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: Теорія і практика : зб. наук. праць / за ред.

І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало ; Міністерство освіти і науки України ; Академія педагогічних наук України ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – К. : Б. в., 2001. – Ч. 1. – С. 15–22.

2. Концепція освіти дорослих в Україні / укл. : Л.Б. Лук'янова. – Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2011. – 24 с.

3. Левченко Т.С. Концепція неперервної освіти у світовому контексті / Т.С. Левченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/metodser/111/2.pdf>.

4. Мкртчян М.А. Новые формы организации образования взрослых: учебно-методическое пособие / М.А. Мкртчян, И.Г. Литвинская. – Красноярск : КИПК, 2012. – 120 с.

5. Ничкало Н.Г. Сучасні проблеми розвитку системи неперервної освіти: вітчизняний і зарубіжний досвід / Н.Г. Ничкало // Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 345–445.

6. Осадчий В.В. Сучасні тенденції у неперервній освіті України / В.В. Осадчий // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми виховання та спорту : зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. – Х. : ХДАДМ. – 2006. – № 12. – С. 123–128.

7. Слободчиков В.И. Основы психологической антропологии. Психология человека. Введение в психологию субъективности : [учебное пособие для вузов] / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 384 с.

8. Теорія і методика професійної освіти : [навчальний посібник] / за ред. З.С. Курлянд. – К. : Знання, 2012. – 390 с.

9. Ткач Т.В. Психологічні засади проектування освітнього простору особистості : автореф. дис. ... докт. психол. наук : спец. 19.00.05 / Т.В. Ткач. – Київ : Б. в., 2010. – 44 с.

10. Черникова Ю.А. Непрерывное образование как социокультурный феномен : автореф. дис. ... канд. филос. наук : спец. 24.00.01 / Ю.А. Черникова ; Волгоградский государственный медицинский университет. – Волгоград, 2012. – 26 с.

11. Шелудько В.С. Система неперервної освіти як чинник сучасного розвитку суспільства / В.С. Шелудько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lib.mdpu.org.ua/nvsp/articles/2009/09_03shvssno.pdf.

12. Швалб Ю.М. Психологические модели целенаправленного / Ю.М. Швалб. – К. : Стило, 1997. – 240 с.

13. Юнацкевич Р.И. Теория образования взрослых: становление, проблемы, задачи : [монография] / Р.И. Юнацкевич. – СПб. : ИОВ ПАНИ, 2009. – 90 с.